

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.8.1.21>

CHARAKTERYSTYKA KRYMINALISTYCZNA ŚLEDZTWA W ZAKRESIE PRZYWŁASZCZENIA, PRZEJĘCIA MIENIA WOJSKOWEGO PRZEZ NADUŻYCIE STANOWISKA SŁUŻBOWEGO POPEŁNIONEGO PRZEZ URZĘDNIKÓW WOJSKOWYCH

Valerii Demianovskyi

aspirant Katedry Postępowania Karnego i Kryminalistyki Wydziału nr 1 Instytutu Kształcenia Specjalistów dla Jednostek Narodowej Policji Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych (Lwów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-4177-9992

demyan1605@gmail.com

Adnotacja. W artykule omówiono zagadnienia teoretyczne związane z charakterystyką kryminalistyczną przywłaszczenia, przejęcia mienia wojskowego przez nadużycie stanowiska służbowego, popełnione przez urzędnika wojskowego. Szczegółowo przeanalizowano takie elementy charakterystyki kryminalistycznej, jak: sposób przygotowania, popełnienia i ukrycia przestępstwa, środowisko popełnienia przestępstwa, tożsamość przestępcy, przedmiot przestępstwa, typowe ślady przestępstwa.

Przeanalizowano opinie krajowych i zagranicznych naukowców, specjalistów w dziedzinie prawa karnego, postępowania karnego, kryminalistyki i badań dotyczących kryminalistycznej charakterystyki wojskowych przestępstw karnych.

Został sformułowany cel badania, a mianowicie szczegółowa analiza głównych elementów charakterystyki kryminalistycznej przywłaszczenia, przejęcia mienia wojskowego przez nadużycia, popełnione przez urzędnika wojskowego, co znacznie pomoże śledczym, detektywom i innym jednostkom w ich praktycznej działalności w dochodzeniu przestępstw w tym kierunku.

Słowa kluczowe: mienie wojskowe, wykroczenie karne, postępowanie karne, tożsamość sprawcy, ślady, sposób popełnienia.

CRIMINAL CHARACTERISTICS OF INVESTIGATION OF APPROPRIATION, SEIZURE OF MILITARY PROPERTY BY ABUSE OF OFFICIAL POSITION, COMMITTED BY A MILITARY OFFICER

Valerii Demianovskyi

Postgraduate Student at the Department of Criminal Procedure and Criminology, Faculty 1 of the Training of Specialists Institute for the National Police of the Lviv State University of Internal Affairs (Lviv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-4177-9992

demyan1605@gmail.com

Abstract. The article considers theoretical issues related to the forensic characteristics of misappropriation, seizure of military property through abuse of official position committed by a military official. Such components of forensic characteristics as: method of preparation, commission and concealment of a criminal offense, the circumstances of the commission of a criminal offense, the identity of the offender, the subject of criminal encroachment, and the types of traces of a criminal offense are analyzed in detail.

The opinions of domestic and foreign scientists, specialists in the field of criminal law, criminal procedure, and criminology on the study of forensic characteristics of military criminal offenses are analyzed.

We formulated the purpose of the study, namely a detailed analysis of the main elements of forensic characterization of misappropriation, seizure of military property by abuse of office committed by a military official, which will greatly assist investigators, detectives and other units in their practical activities in investigating criminal offenses.

Key words: military property, criminal offense, criminal proceedings, identity of the offender, footprints, implementation method.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, ЗАВОЛОДІННЯ ВІЙСЬКОВИМ МАЙНОМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ, ВЧИНЕНЕ ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Валерій Дем'яновський

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Львівського державного університету внутрішніх справ

(Львів, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-4177-9992

demyan1605@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто теоретичні питання, пов'язані з криміналістичною характеристикою привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою. Детально проаналізовані такі складові частини криміналістичної характеристики, як спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, обстановка вчинення кримінального правопорушення, особа злочинця, предмет злочинного посягання, типові сліди кримінального правопорушення.

Проаналізовано думки вітчизняних і зарубіжних учених, фахівців у галузі кримінального права, кримінального процесу, криміналістики щодо дослідження питань криміналістичної характеристики військових кримінальних правопорушень.

Нами сформульовано мету дослідження, а саме детальний аналіз основних елементів криміналістичної характеристики привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою, що значно допоможе слідчим, детективам та іншим підрозділам у їх практичній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень цієї спрямованості.

Ключові слова: військове майно, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, особа злочинця, сліди, спосіб вчинення.

Вступ. Нині, коли на сході України проводиться антитерористична операція (Операція об'єднаних сил), коли на ефективне функціонування Збройних Сил України та військові формування затрачаються великі кошти, перед правоохоронними органами виникає питання захисту економічних справ держави та збереження військового майна від розкрадань, привласнень, розтрати, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою, нині є великою проблемою Збройних Сил України.

Забезпеченість усіма засобами, необхідними для оборони України, неможлива без багатьох елементів. Одним із таких елементів є відповідне матеріальне постачання Збройних Сил, військових формувань України, що передбачає закупівлю, застосування, схоронність та відчуження військового майна.

Військове майно, згідно із Законом України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо (Про правовий режим майна у Збройних Силах України, 1999).

Реформи, які стосуються правоохоронних органів України, вимагають утворення якісно працюючих підрозділів, що вже наявні, а також таких, які новостворені в державних органах, завданням яких є забезпечення нормального функціонування суспільства. Нині варто пам'ятати про нелегкий економічний стан держави, нестійке становище на Сході України та збільшення суспільно небезпечних діянь, які пов'язані з досліджуваним нами кримінальним правопорушенням. Вчинення таких діянь погано впливає на різні соціальні площини. До них можна віднести ослаблення авторитету армії, недотримання відповідної військової дисципліни, зниження бойової здатності деяких підрозділів Збройних сил України.

Проблемні питання кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення та методики розслідування кримінальних правопорушень, зокрема військових, досліджували такі вчені, як С. Албул, Г. Андрусевич, Л. Аркуша, М. Бажанов, В. Бахін, Р. Белкін, І. Білий, В. Бодаєвський, В. Волчок, А. Вульфєрт, Б. Гнатевич, С. Денисов, А. Задоян, В. Калтигін, Т. Касько, М. Карпенко, Б. Леонов, А. Лобанов, В. Матвійчук, М. Нікітченко, С. Орловський, В. Панов, Є. Пузиревський, М. Сенько, О. Татаров, М. Туркот, М. Хавронюк, С. Черкасов, М. Шулепов, Н Щегель, Д. Яворницький.

Незважаючи на це, системний аналіз елементів криміналістичної характеристики розслідування привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою, залишився недостатньо висвітленим.

Метою статті є узагальнення наукових досліджень щодо криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень та детальний аналіз елементів криміналістичної характеристики привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою.

Основна частина. Про негайну потребу у розробленні сучасного криміналістичного забезпечення розслідування привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою, свідчать потреби працівників правоохоронних органів та судової практики, а також про це зазначили 95% респондентів, які взяли участь у опитуванні, під час проведення дослідження. До причин, які вказують на неякісні кримінальні провадження, можна віднести низьку фахову підготовку слідчих та оперативних працівників; невчасне і недетальне проведення слідчих (розшукових) дій, а саме допитів свідків, огляду місця події; неналежну взаємодію правоохоронних та інших органів.

Як вбачається зі статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, методика розслідування таких кримінальних правопорушень вимагає удосконалення. Так, у 2016 р. вчинено 177 фактів досліджуваного кримінально караного діяння, за якими у 38 випадках було складено обвинувальні акти, у 2018 р. – 132 (актів складено 16), у 2019 р. – 236 (актів складено 19), у 2020 р. – 184 (актів складено 13) (Генеральна прокуратура України: статистична інформація, 2021).

Основною ознакою ефективної роботи слідчих є кількість завершених кримінальних проваджень із направленням обвинувального акта до суду. Наприклад, слідчі Державного бюро розслідувань за 2020–2021 рр. направили до суду обвинувальних актів за статтею 410 КК України щодо 38 військовослужбовців

за обвинуваченням у викраденні, привласненні, вимаганні військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодінні ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем з яких 4 військовослужбовців за обвинуваченням у заволодінні зброєю та боєприпасами; 14 військовослужбовців за обвинуваченням у заволодінні шляхом зловживання службовим становищем (Розслідування ДБР військових злочинів за 2020–2021 роки, 2021).

Службове кримінальне правопорушення, як зазначає А. Аснис, – це вчинене особою, яка займає службове становище, у зв'язку з цим становищем за допомогою наданих йому прав або невиконання покладених на нього обов'язків суспільно небезпечно та передбачене кримінальним законом під загрозою покарання винне діяння, що посягає, за рідкісними винятками, на два обов'язкові безпосередні об'єкти, одним із яких є суспільні відносини, що забезпечують інтереси службової діяльності в різних сферах, заснованої на дотриманні та виконанні законів та (або) інших нормативних правових актів та їм відповідної (Аснис, 2002: 44).

Відповідно до статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», військовослужбовцем є особа, яка проходить військову службу. У статті 2 Закону зазначається, що військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності (Про військовий обов'язок і військову службу, 1992).

Для розроблення рекомендацій щодо розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення необхідно проаналізувати, як воно вчиняється. Роль такого аналізу виконує криміналістична характеристика, яка посідає одне з пріоритетних місць у літературі, присвяченій розслідуванню кримінальних правопорушень.

Ще у 1927 р. П. Люблінський, розмірковуючи про криміналістичну характеристику кримінального правопорушення, зазначав, що не потрібно нічого вигадувати, тому що ще давні римляни розкрили її зміст у вигляді відомої семичленної формули: хто, що, де, з чією допомогою, чому, яким чином, коли (Вафин, 1993: 6).

Р. Белкін вважав, що криміналістична характеристика – це система даних про суттєві властивості кримінального правопорушення, пов'язані з ним фактори, що мають значення для розслідування та попередження кримінальних правопорушень цього виду (Белкин, 1979: 188).

В. Радаєв вважає, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це система відомостей про типові елементи ситуацій скоєння кримінальних правопорушень певних категорій, криміналістично значущих зв'язків між цими елементами та особливостями механізму слідоутворення (Радаєв, 1987: 4).

На нашу думку, найбільш вдале визначення було сформульовано М. Субботіною. На її думку, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це система узагальнених, криміналістично значимих відомостей про типові, закономірно пов'язані між собою елементи певних категорій кримінальних правопорушень та умови їх скоєння, властивих усім цим кримінальним правопорушенням (Субботина, 2007: 58).

Питання про кількість елементів (ознак), що складають зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, піддається активному обговоренню.

Л. Сергеев визначив, що основними елементами криміналістичної характеристики є особливості способів та слідів кримінального правопорушення; обстановка скоєння кримінального правопорушення; дані, що характеризують учасників кримінального правопорушення; об'єкт замаху (Сергеев, 1971: 43).

У своїх дослідженнях В. Бахін дійшов висновку, що всі елементи-ознаки криміналістичної характеристики слід ділити на так дві групи:

– ознаки, що становлять всебічну характеристику певного виду кримінальних правопорушень, що дає змогу відрізнити його особливості від інших видів кримінальних правопорушень (їх поширеність, суспільну небезпеку, коло обставин, що підлягають з'ясуванню, та подібні до них, що не є робочим інструментом розкриття та розслідування кримінальних правопорушень);

– ознаки, здатні та покликані виконувати функцію забезпечення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

З урахуванням викладеного він вважає, що слід виділяти основні чотири ознаки, такі як предмет злочинного посягання, спосіб скоєння кримінального правопорушення, слідова картина події та характеристика злочинця (Бахин, 2002: 183–184).

Щодо криміналістичної характеристики привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою, то, на нашу думку, її елементами є такі:

- загальні умови чи обстановка здійснення кримінального правопорушення;
- особливості особистості злочинця;
- способи підготовки, вчинення та приховування;
- предмет злочинного посягання;
- типові сліди кримінального правопорушення;
- обставини, які сприяли скоєнню кримінального правопорушення.

Оскільки методика, що розробляється, не тільки виділена за видовою ознакою (зловживання службовим становищем), але й враховує особистість суб'єкта кримінального правопорушення (військовослужбовець,

який використовує своє службове становище), то формування криміналістичної характеристики необхідно почати з вивчення особи злочинця.

Особистість злочинця, яка вчинила привласнення, заволодіння військовим майном, є важливою ознакою криміналістичної характеристики привласнення, заволодіння військовим майном і визначає можливість його скоєння військовослужбовцями з використанням службового становища.

Характеризуючи особистість злочинця у військах, маємо звернути увагу на причини, які спонукають його до протиправної діяльності.

У криміналістичній та кримінологічній літературі обґрунтовано вважається, що основними причинами здійснення кримінальних правопорушень у цивільній та військовій сферах є відчужувальні умови мікросередовища, в якому існує негативний вплив на особистість (Литвинов, 1989: 109); вкрай несприятливі тенденції в економіці; втрата суспільних цінностей у соціально-духовній сфері; протиріччя між офіційними нормами поведінки та фактичною поведінкою частини населення; протиріччя між освітою та вихованням (Ковбенко, 2008: 46); дефекти правосвідомості, що формуються під впливом низки негативних факторів навколишнього середовища та особистісних якостей (Шестак, 2008: 17–21).

Здебільшого такий вид кримінальних правопорушень вчиняється чоловіками. Жінки можуть бути співучасниками кримінального правопорушення (пособниками тощо) або використовуватися як прикриття, займаючи при цьому незначне посадове становище або будучи цивільним персоналом (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2021).

Вік злочинців, які здійснюють привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинені військовою службовою особою, становить від 21–23 (закінчення військового навчального закладу) до 50 років. Зазначений проміжок у віці характеризується специфікою військової служби та призначенням на посади. При цьому треба враховувати, що офіцерський склад у період служби з 21 до 23 років (від лейтенанта до старшого лейтенанта) схильний до привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем в 11% випадків, з 23 до 34 років (від старшого лейтенанта до підполковника) – у 43% випадків, з 34 років (від підполковника до генерала) – у 46% випадків. Прапорщики та військовослужбовці контрактної служби (сержанти, старшини тощо), враховуючи відсутність перспективи кар'єрного зростання та небажання переміщатися в інші військові частини округу, здійснюють такі привласнення та розкрадання незалежно від віку (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2021).

З перерахованих категорій військовослужбовців кількість одружених становить 65%, неодружених – 18%, а розлучених – 17%. Місцем проживання злочинців була територія військової частини в 15% випадків, інші 85% проживають за її межами.

Крім того, для військовослужбовців, які вчиняють кримінальне правопорушення, характерний високий рівень спеціальної (професійної) освіти (фінансово-економічна або тилова). Відповідно до вивчених особистих справ військовослужбовців, притягнутих до кримінальної відповідальності за привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, офіцери, які мають вищу освіту, становлять 87%, сержанти та прапорщики, які мають середньо-спеціальну та професійну освіту, – 13%.

Військова службова особа, яка здійснює привласнення, заволодіння військовим майном, зловживаючи службовим становищем, з точки зору кримінології, соціології та психології, судячи з вивчених матеріалів слідчої та судової практики, є зрілою і сформованою особистістю, що володіє, як правило, низькою правовою культурою, яка призводить до свідомого порушення норм права. Водночас є беззаперечне підпорядкування у виконанні вимог та завдань вищого керівництва незалежно від того, чи суперечить це інтересам військової служби та чинному законодавству, що приводить до втягування у злочинну діяльність товаришів по службі, появи корупційних зв'язків із посадовими особами представницьких органів влади, цивільних відомств та представників кримінальних структур.

Під предметом кримінального правопорушення в теорії кримінального права низка авторів розуміє рід матеріального світу, а також інтелектуальні цінності, впливаючи на яку, особа завдає шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом.

На думку Л. Кругликова, предмет кримінального правопорушення – це такі предмети матеріального світу, впливаючи на які, винний посягає на об'єкт кримінального правопорушення, і з певними властивостями яких закон пов'язує наявність кримінальної відповідальності у відповідних складах кримінального правопорушення (Кругликов, 2005: 68).

Предметом досліджуваного нами кримінального правопорушення є зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка, інше військове майно.

Заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем наявне тоді, коли військова службова особа незаконно обертає військове майно на свою користь чи користь третіх осіб, використовуючи своє службове становище. Його особливістю є те, що, на відміну від привласнення чи розтрати, предметом заволодіння військовим майном шляхом службового зловживання може бути військове майно, яке безпосередньо не було ввірене винному чи не перебувало в його віданні. У зазначений спосіб винний може заволодівати військовим майном, щодо якого з огляду на свою посаду він наділений правомочністю управління чи розпорядження майном через інших осіб, тобто він має певні владні повноваження щодо впливу на осіб, яким це майно ввірене чи у віданні яких воно перебуває (Мельник, Хавронюк, 2012: 539).

Щодо обстановки скоєння привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем у воєнному середовищі, то традиційно ставляться місце та час його скоєння, а також система охорони військового майна. При цьому стосовно військ вони мають свої особливості.

Відповідно до слідчої і судової практики, місце скоєння розглянутого нами кримінального правопорушення у військах можна розділити за територіальністю і видом служби.

До першого виду місця привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем належить територія гарнізону (52% випадків), військової частини (об'єднання, з'єднання, полку, батальйону) (32% випадків), військової установи (8% випадків) та інших військових формувань (військовий комісаріат, будинок офіцерів тощо) (8% випадків), які мають як яскраво виражені межі (огорожу або спеціальну огорожу), так і певний територіальний режим. Зазначена територія залежно від особливостей військового об'єкта або цілодобово охороняється збройним караулом по всьому периметру, або патрулюється, або має встановлений спеціальний пропускний режим.

Територію військових об'єктів як місця здійснення привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, що розглядається нами, додатково можна класифікувати на відкриту (у 70% випадках), закриту (у 18% випадках) і територію з регламентованим відвідуванням іноземців (у 12% випадках). Закрита територія може підрозділятися на повністю режимну (у 5% випадках), частково режимну (у 9% випадках) та особливо режимну (у 4% випадках) (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2021).

До другого виду місця привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, враховуючи військові сфери діяльності, відносимо служби, які можна умовно розділити на тилову, фінансово-економічну та іншу.

Розглянемо їх докладніше з урахуванням судово-слідчої практики.

1) Тилова служба. Тилове забезпечення включає матеріальне забезпечення, підвезення матеріальних засобів, транспортне, аеродромно-технічне, медичне, ветеринарне, а у військово-морських силах, крім того, воно має аварійно-рятувальне забезпечення, а також інженерно-аеродромне, торговельно-побутове, квартирно-експлуатаційне і фінансове забезпечення (Тилове забезпечення, 2021). У тилевій службі цей вид кримінальних правопорушень вчиняється у 55% випадках. Найбільше досліджуване нами кримінальне правопорушення вчиняється у таких структурних підрозділах тилової служби, як служба паливно-мастильних матеріалів, де здійснювали 28% привласнення, заволодіння військовим майном; продовольчий підрозділ (13%); речовий (9%); квартирно-експлуатаційний підрозділ (5%) (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2021).

2) Фінансово-економічна служба. Привласнення, заволодіння військовим майном, вчинене військовою службовою особою, зловживаючи службовим становищем у зазначеній службі, відбувається у 22% випадках.

3) Інша служба наявна у 23% випадках. До інших служб належать автомобільна служба, де вчиняється 10% привласнень, розкрадань; інженерна (5%); бронетанкова (4%); служба ракетно-артилерійського озброєння (3%); метрологічна служба (1%) (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2021).

Визначальним чинником часу скоєння аналізованого кримінального правопорушення, відповідно до практики, переважно вважається не час доби (денний або нічний, темний або світлий), а період виконання конкретних завдань (у 100% випадків), пов'язаних із витрачанням, привласненням, заволодінням бюджетних коштів і розподілом військового майна (будівництво, перевалка нафтопродуктів, розмінування, передислокація, транспортування, модернізація, відповідні виплати тощо) посадовими особами.

В результаті цього напрашується висновок, що особистість злочинця, спосіб скоєння та час вчинення зазначеного кримінального правопорушення залежать від сфери, де військовослужбовець проходить службу, і завдань, які він виконує.

Наступним елементом криміналістичної характеристики привласнення, заволодіння військовим майном, що вчинені військовою службовою особою, зловживаючи службовим становищем, є спосіб скоєння кримінального правопорушення.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення як елементу криміналістичної характеристики в юридичній літературі приділяється особлива увага, оскільки саме він виступає «універсальним ключем» до виявлення і розкриття протиправного діяння, а також відображає характерні особливості (навички та вміння) особистості злочинця.

У ході вивчення матеріалів кримінальних проваджень ми дійшли висновку, що способи здійснення привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, що вчинені військовою службовою особою, обумовлені такими обставинами.

1) Централізоване виділення фінансових коштів у військовій частині на купівлю техніки чи матеріалів, а також на поточний чи капітальний ремонт, модернізацію чи будівництво військових об'єктів із залученням комерційних організацій.

Вважаємо за доцільне необхідність розроблення Положення «Про конкурсну комісію Міністерства оборони України з проведення конкурсів, запитів котирувань на розміщення замовлень на поставки товарів, виконання робіт, надання послуг для державних потреб».

Крім того, для запобігання встановленню стійких неслужбових зв'язків між посадовими особами органів військового управління, які мають повноваження з розподілу бюджетних коштів та майна, та представниками комерційних та інших структур слід проводити їх ротацию, тобто періодичну зміну місць служби (бажано не в межах одного округу, а в інших військових округах).

2) Обмежений доступ до нормативної бази Міноборони (зокрема, документів, що мають гриф з обмеженим доступом) дає змогу уповноваженим посадовим особам привласнити, заволодіти військовим майном, оскільки доступ до такої інформації має невелике коло осіб.

3) Неналежний, несистематичний або формальний нагляд контролюючих підрозділів за наявністю того чи іншого військового майна.

На підставі вивчених матеріалів кримінальних проваджень під час здійснення розглянутого нами кримінального правопорушення можна виділити такі способи його вчинення:

- часткова зміна змісту документів, внесення свідомо неправдивих відомостей до них;
- виготовлення повністю фіктивних документів (як матеріальне, так і інтелектуальне підроблення);
- винесення, вивезення військовою службовою особою з території несення служби військового майна.

Наприклад, ОСОБА_1, будучи військовою службовою особою, наділеною адміністративно-господарськими функціями щодо збереження та розпорядження ввіреним державним майном, тобто речовим майном військової частини А1231, у порушення вимог статей 11, 16, 58, 59 Статуту внутрішньої служби ЗС України, статті 4 Дисциплінарного статуту ЗС України, пунктів 3.2.40, 3.2.41 Положення про військове (корабельне) господарство ЗС України, статті 56 Керівництва з обліку озброєння, техніки, майна та інших матеріальних засобів у Збройних Силах СРСР, затвердженого Наказом МО від 1979 року № 260, обов'язків начальника складу речового майна, затверджених заступником командира військової частини А1231, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, маючи єдиний злочинний намір та діючи зі злочинним умислом на привласнення державного майна, з корисливих мотивів та задля особистого збагачення за рахунок держави шляхом зловживання службовим становищем 15 січня 2007 р. близько 18–20 години привласнив речове майно військової частини А1231, а саме 174 пари рукавиць хутряних на загальну суму 2 223,28 грн., винісши їх зі складу речового майна військової частини А1231, та розпорядився ними на власний рахунок шляхом реалізації сторонній особі за 1 700 грн. (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2007).

Як правило, скоєнню кримінального правопорушення передують його підготовка. З огляду на військову специфіку на підготовку витрачається менше часу, оскільки привласнення, заволодіння військовим майном переважно здійснюється з використанням службового становища на ділянці безпосереднього відання, де винний має вільний доступ до матеріальних засобів та документів за посадою.

Водночас підготовку можна охарактеризувати таким чином:

- використання для скоєння кримінальних правопорушень наявних у військового-злочинця відповідної освіти, вузькоспеціальної нормативної бази Міноборони та комплексу професійних знань, а також знайомств та зв'язків, придбаних на колишніх місцях служби та в оточенні військових об'єктів (10%);
- життя заходів щодо маскуванню відсутності матеріальних та грошових коштів з поточною документацією, зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки, враховуючи поінформованість про планові та позапланові перевірки вищого керівництва та сторонніх організацій (22%);
- маніпулювання ситуацією у злочинних цілях з підготовки до виконання бойових, мобілізаційних та поточних завдань щодо воєнного майна та коштів по службі відповідно до займаної посади (9%);
- ініціювання виконання інших та супутніх завдань, пов'язаних із передислокацією частини, переїздом до інших установ, здаванням справ та посади тощо (4%);
- попереднє викрадення предметів (7%);
- підробка (повна або часткова) службових та звітних документів (14%);
- підготовка алібі (8%);
- розподіл ролей, інструктаж співучасників (у разі групового кримінального правопорушення) (7%);
- підготовка до кримінального правопорушення, що була розпочата за кілька днів або місяців до скоєння (14%).

Без підготовки (спонтанно) кримінальне правопорушення скоїли у 5% випадків.

Таким чином, доходимо висновку, що підготовка до вчинення привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою, пов'язана з приховуванням зазначеного кримінального правопорушення, який невід'ємно пов'язується зі способом його вчинення.

Незважаючи на активну дискусію щодо поняття «приховування кримінального правопорушення», у криміналістиці прийнято вважати, що найпоширенішими його прийомами є утаювання, знищення, маскуванню та фальсифікація.

Для аналізованого нами кримінального правопорушення характерні такі способи приховування.

1) Знищення слідів перебування злочинця на місці вчинення кримінального правопорушення:

- спеціальні дії щодо знищення слідів злочинцями не робилися у 55% випадків;
- спеціальні дії щодо знищення слідів злочинцями робилися у 45% випадків, із них підпал об'єкта після скоєння кримінального правопорушення здійснювався у 5% випадків;
- знищення частини військового майна – у 10% випадків;
- знищення документів суворої та поточної звітності з військового майна, щодо якого вчинено кримінальне правопорушення, – у 30% випадків.

2) Підготовка помилкового алібі:

– була у 70% випадків, зокрема: попередня домовленість із родичами, знайомими, товаришами по службі про надання хибних показань за обставинами кримінального правопорушення наявна у 50% випадків; вчинення кримінального правопорушення, коли злочинець повинен знаходитися на робочому місці, у відпустці, стаціонарному лікуванні тощо – у 20% випадків;

– не була у 30% випадків (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2021).

Механізм слідоутворення, або типові сліди кримінального правопорушення, як елемент криміналістичної характеристики займає своє положення в її структурі, оскільки саме вони відіграють ключову роль у доведенні протиправної діяльності винного.

Досліджуваному нами привласненню, заволодінню військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою, притаманні як матеріальні, так і ідеальні сліди. Відповідно до проведеного дослідження, матеріальними слідами, що залишаються злочинцями, були бухгалтерські документи (відомості, рахунки-фактури, накладні тощо); оперативно-службові документи (накази, офіційні телефонограми, напрями тощо); фіктивні акти ревізій та перевірок; залишки військового майна та озброєння; розписки в отриманні майна чи коштів; кошти; сліди рук, взуття на місці вчинення кримінального правопорушення; сліди транспортних засобів, за допомогою яких здійснювалось вивезення військового майна, яке було привласнене.

До ідеальних слідів слід віднести свідчення фахівців, експертів, свідків, понятих, присутніх, підозрюваних та обвинувачених, а також результати очних ставок.

Часто разом із вчиненням привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою, спостерігається кримінальне правопорушення, яке передбачене ст. 366 КК України, а саме «Службове підроблення» (Кримінальний кодекс, 2001), тому під час розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення часто сліди знаходяться саме після факту виявлення службового підроблення, і навпаки.

Висновки. Криміналістична характеристика привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого військовою службовою особою, є обов'язковим елементом методики розслідування зазначеного кримінального правопорушення. Важливими напрямками подальших досліджень є розроблення ефективних криміналістичних методів розслідування досліджуваного кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що, як свідчить статистика, вчинення привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, що вчинене військовою службовою особою, за останні роки зростає. Це означає, що цьому виду кримінального правопорушення потрібно приділяти значну увагу, особливо в теоретико-прикладному аспекті. У статті детально розглянуто основні елементи криміналістичної характеристики привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою, що, без сумніву, стане у нагоді слідчим, детективам та іншим органам та підрозділам під час розслідування такого виду кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Аснис А. Проблемы совершенствования действующего уголовного законодательства об ответственности за служебные преступления. *Российский судья*. 2002. № 5. С. 44.
2. Бахин В. Криміналістика. *Проблеми и мнения (1962–2002 гг.)*. Киев, 2002. С. 183–184.
3. Белкин Р. Курс советской криминалистики. Т. 3. Москва, 1979. 188 с.
4. Вафин Р. Выводы (решет): криминалистические проблемы. Екатеринбург, 1993. С. 6.
5. Генеральна прокуратура України : статистична інформація. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
7. Ковбенко Н. Причины и условия, детерминирующие мошенничество. *Российская юстиция*. 2008. № 3. С. 45–47.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. (зі змінами та доповненнями). URL: www.zakon.rada.gov.ua.
9. Кругликов Л. Уголовное право России. Общая часть. Москва, 2005. 68 с.
10. Литвинов В. Корыстные посягательства на личную собственность и их предупреждение. Минск, 1989. 271 с.
11. Мельник М., Хавронюк М. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 9-те вид., переробл. і доп. Київ : Юридична думка, 2012. 539 с.
12. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
13. Про правовий режим майна у Збройних Силах України : Закон України від 21 вересня 1999 р. № 1075-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14#Text>.
14. Радаев В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике. Волгоград, 1987. С. 4.
15. Розслідування ДБР військових злочинів за 2020–2021 роки. URL: <https://dbr.gov.ua/news/katastrofa-an-26-vibuhina-svatovomu-zakupivlyanekisnih-bronezhiletiv-ta-40-richnih-shin-dlya-btr-rezultati-rozsliduvannya-dbr-vijskovih-zlochiviv-za-2020-2021-rok>.
16. Сергеев Л. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений. *Руководство для следователей*. Москва, 1971. С. 43.
17. Субботина М. Концепция формирования базовых методик расследования преступлений. Волгоград, 2007. С. 58.

18. Тилове забезпечення. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тилове_забезпечення.
19. Шестак В. Отдельные криминологические характеристики правосознания военнослужащих. *Военно-юридический журнал*. 2008. № 8. С. 17–21.

References:

1. Asnis, A. (2002) Problemy sovershenstvovaniia deistvuiushchego ugovornogo zakonodatelstva ob otvetstvennosti za sluzhebnye prestupleniia [Problems of improving the current criminal legislation on liability for official crimes]. *Rossiiskii sudia*. № 5. P. 44 [in Russian].
2. Bakhyn, V. (2002) Krymynalystyka. [Forensics] *Problemy y mneniia (1962–2002 hh.)*. Kyev. P. 183–184 [in Russian].
3. Belkin, R. (1979) Kurs sovetskoï kriminalistiki [Course of Soviet criminology]. T. Z. M. P. 188 [in Russian].
4. Vafin, R. (1993) Vymogatelstvo (reket): kriminalisticheskie problem [Extortion (racketeering): forensic problems]. *Ekat-erinburg*, P. 6 [in Russian].
5. Heneralna prokuratura Ukrainy: statystychna informatsiia [Prosecutor-General Office of Ukraine: statistical information]. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
6. Iedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Judgments]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
7. Kovbenko, N. (2008) Prichiny i usloviia, determiniruiushchie moshennichestvo [Causes and conditions determining fraud]. *Rossiiskaia iustitsiia*. 2008. № 3. S. 45–47 [in Russian].
8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 r. (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: www.zakon.rada.gov.ua.
9. Kruglikov, L. (2005) Ugolovnoe pravo Rosii. Obshchaia chast [Criminal law of Russia. The general part]. M. P. 68 [in Russian].
10. Litvinov, V. (1989) Korystnye posyagatelstva na lichniu sobstvennost i ikh preduprezhdenie [Selfish encroachments on personal property and their prevention]. Mn. P. 271 [in Russian].
11. Melnyk, M., Khavroniuk, M. (2012) Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. (9-te vyd., pererobl. i dopov.). K.: Yurydychna dumka. P. 539 [in Ukrainian].
12. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu: Zakon Ukrainy [On military duty and military service: Law of Ukraine] vid 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
13. Pro pravovyi rezhym maina u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Zakon Ukrainy vid [On the legal regime of property in the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine] 21.09.1999 № 1075-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14#Text>.
14. Radaev, V. (1987) Krymynalystycheskaia kharakterystyka prestupleni y ee yspolzovanye v sledstvennoi praktyke [Forensic characteristics of crimes and its use in investigative practice]. Volhohrad. P. 4 [in Russian].
15. Rozsliduvannia DBR viiskovykh zlochyniv za 2020–2021 roky [State Bureau of Investigation research: military crimes of 2020–2021]. URL: <https://dbr.gov.ua/news/katastrofa-an-26-vibuhi-na-svatovomu-zakupivlyanekisnih-bronezhiletiv-ta-40-richnih-shin-dlya-btr-rezultati-rozsliduvannya-dbr-vijskovih-zlochyniv-za-2020-2021-rok>.
16. Serheev, L. (1971) Sushchnost y znachenye krymynalystycheskoï kharakterystyky prestupleni [The essence and significance of forensic characterization of crimes]. *Rukovodstvo dlia sledovatelei*. M. P. 43 [in Russian].
17. Subbotyna, M. (2007) Kontseptsyia formyrovanyia bazovykh metodyk rassledovanyia prestupleni [The concept of formation of basic methods of crime investigation]. Volhohrad. P. 58 [in Russian].
18. Tylove zabezpechennia [Logistics]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тилове_забезпечення.
19. Shestak, V. (2008) Otdelnye kriminologicheskie kharakteristiki pravososnaniia voennosluzhashchikh [Some criminological characteristics of the legal consciousness of servicemen]. *Voенно-iuridicheskii zhurnal*. № 8. P. 17–21 [in Russian].